

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА до проекту Цивільного кодексу України

1. Обґрунтування необхідності прийняття акта

Ухвалення 16 січня 2003 року Цивільного кодексу України стало визначальною подією в розвитку національного приватного права, цей акт закріпив основоположні засади приватноправового регулювання, розвинув доктрину юридичної рівності учасників та неприпустимості свавільного втручання держави у приватні відносини, а також визначив сучасні концепції суб'єктів і об'єктів цивільного права. За понад двадцять років існування Цивільного кодексу України його книга перша «Загальні положення» залишалася відносно стабільною, що свідчить про міцність фундаменту, закладеного кодифікацією 2003 року. Водночас стрімкий розвиток суспільних відносин, поява нових технологій та нормативних актів зумовлюють потребу системного оновлення загальних положень цивільного законодавства.

Структура нового Цивільного кодексу України побудована за дев'ятьма книгами, що охоплюють ядро приватноправового регулювання та забезпечують цілісність кодифікації: книга перша «Загальна частина», книга друга «Право особисте», книга третя «Право речове», книга четверта «Право інтелектуальної власності», книга п'ята «Право зобов'язань», книга шоста «Право сімейне», книга сьома «Право спадкове», книга восьма «Право приватне міжнародне», книга дев'ята «Публічність прав цивільних». Саме така архітектура спрямована на подолання розпорошеності регулювання, усунення дублювань і колізій між кодифікованими нормами та спеціальними законами, а також на підвищення передбачуваності правозастосування через ясні загальні приписи та послідовне їх інтегрування до всіх інститутів приватного права.

Окреме значення має оновлення загальних приписів як «материнської» частини кодифікації: від якості та актуальності книги першої «Загальна частина» залежить методологічна єдність усіх інших книг, сталість понятійного апарату, коректність міжінститутних зв'язків (зокрема між речовими та зобов'язальними правами, між правочинами та представництвом, між загальними способами захисту та спеціальними конструкціями відповідальності тощо). Водночас рекодифікація в повному обсязі дає змогу синхронізувати засадничі приписи (приватна автономія, добросовісність, справедливість, домірність, захист слабкої сторони) з конкретними пропозиціями у сферах речового права, інтелектуальної власності, сімейних і спадкових відносин, приватного міжнародного права та публічності цивільних прав.

Необхідність оновлення Цивільного кодексу зумовлена також євроінтеграційними процесами. Україна взяла курс на гармонізацію свого законодавства із правом Європейського Союзу та імплементацію європейських стандартів у різних галузях. Оновлення Цивільного кодексу покликане імплементувати найкращі європейські практики, забезпечити відповідність українського приватного права принципам справедливості, домірності, захисту слабшої сторони та іншим цінностям, визнаним у Європейському Союзі.

Євроінтеграційний вимір рекодифікації виявляється не лише у наближенні змісту окремих інститутів до сучасних європейських підходів, а й у запровадженні усталених стандартів якості кодифікації: чіткість дефініцій, системність загальних приписів, узгодженість способів юридичного захисту, баланс свободи договору та захисних механізмів, послідовне втілення принципу добросовісності у правочинах, виконанні зобов'язань, здійсненні особистих та речових прав. У сукупності це покликане підвищити рівень юридичної визначеності, прогнозованості та довіри до правопорядку, що є критично важливим і для фізичних осіб, і для суб'єктів економічної діяльності, зокрема інвесторів.

Важливою передумовою рекодифікації є відрядняння (дєрадянїзація) концептуальних засад цивільного законодавства. Чинний Цивільний кодекс значною мірою подолав спадок радянської доктрини, однак окремі терміни та підходи досі відображають застарілу парадигму. Новітня редакція Кодексу остаточно утвердить розуміння цивільного права як єдиного приватного права, очистить законодавство від термінологічних архаїзмів та внутрішніх суперечностей, закладе сучасну категоріальну базу (приватна автономія, добросовісність, доброзвичайність тощо).

Дєрадянїзаційний компонент у межах проекту загалом покликаний забезпечити: 1) переорієнтацію регулювання на пріоритет приватної автономії та ініціативи учасників цивільного обороту; 2) концептуальне унормування меж здійснення цивільних прав через добросовісність, розумність, справедливість; 3) уніфікацію термінології та юридичних конструкцій у всіх книгах Кодексу; 4) усунення внутрішніх розбіжностей між інститутами, що виникли внаслідок багаторічного «нашарування» змін; 5) формування сучасної та конкурентної моделі приватного права, співмірної з європейськими кодифікаціями.

Таким чином, потреба підготовки проекту нового Цивільного кодексу України зумовлена сукупністю чинників: необхідністю модернізації засадничих інститутів цивільного права з урахуванням цифрової економіки і європейських трендів; запитом бізнес-спільноти та громадянського суспільства на підвищення ефективності, справедливості та прогнозованості

приватноправового регулювання. Оновлення Кодексу важливе для забезпечення належного юридичного середовища, що сприятиме економічному розвитку, залученню інвестицій та захисту людських прав в Україні.

У контексті подання на розгляд Верховної Ради України проекту всього Кодексу ці цілі мають комплексний характер: оновлення загальних приписів (книга перша «Загальна частина») покликане забезпечити єдиний стандарт регулювання для всієї кодифікації; модернізація особистих прав (книга друга «Право особисте») – підвищити приватноправові гарантії гідності, автономії та особистих благ; удосконалення речового права (книга третя «Право речове») – утвердити визначеність режимів майна та стабільність майнового обороту; оновлення інститутів інтелектуальної власності (книга четверта «Право інтелектуальної власності») – відобразити сучасну економіку знань; модернізація зобов'язань (книга п'ята «Право зобов'язань») – забезпечити ефективність договірних і недоговірних механізмів; розвиток сімейного та спадкового права (книги шоста «Право сімейне» і сьома «Право спадкове») – забезпечити справедливі та передбачувані моделі приватного статусу і правонаступництва; актуалізація норм приватного міжнародного права (книга восьма «Право приватне міжнародне») – дати належні колізійні та процесуально-приватні орієнтири для транскордонних відносин; встановлення сучасних засад публічності цивільних прав (книга дев'ята «Публічність прав цивільних») – зміцнити довіру до цивільного обороту через належні механізми публічної достовірності та прозорості юридичних титулів.

Законопроект підготовлено на основі Концепції оновлення цивільного законодавства України, що була розроблена робочою групою, склад якої затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 року № 650, та визначила стратегічні напрями модернізації цивільного законодавства України. Подальша робота з безпосередньої підготовки законопроекту здійснена робочою групою з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України, склад якої затверджено розпорядженням Голови Верховної Ради України від 28 липня 2020 року № 260 (із змінами, внесеними розпорядженням Голови Верховної Ради України від 30 червня 2025 року № 1028).

У процесі підготовки проекту було проведено громадське обговорення, у межах якого опрацьовано зауваження та пропозиції, подані представниками професійного середовища, громадянського суспільства та іншими заінтересованими особами. З метою забезпечення системності рекодифікації, уникнення паралельного (конкуруючого) регулювання та концентрації найбільш якісних напрацювань у єдиному кодифікованому акті, проект також узгоджено з актуальним законодавчим порядком денним: до його тексту

імплементовано ключові напрацювання законопроектів № 14056 та № 14057, що перебувають на стадії підготовки до другого читання, а також ураховано найкращі пропозиції, подані народними депутатами та громадськістю.

2. Мета та завдання законопроекту

Метою законопроекту є рекодифікація та системне оновлення приватного (цивільного) права України шляхом ухвалення нового Цивільного кодексу України як цілісного, внутрішньо узгодженого та ефективного кодифікованого акта. Проект спрямований на формування сучасної нормативної основи для регулювання приватних відносин, що відповідає викликам ХХІ століття (цифровізація, розвиток нових економічних моделей, трансформація майнового обігу, ускладнення договірних та недоговірних конструкцій, транскордонність відносин) та забезпечує належний рівень юридичної визначеності, справедливості, ефективного захисту цивільних прав та інтересів.

Досягнення цієї мети передбачається шляхом комплексного оновлення інститутів приватного права у межах дев'яти книг нового Цивільного кодексу України: книга перша «Загальна частина», книга друга «Право особисте», книга третя «Право речове», книга четверта «Право інтелектуальної власності», книга п'ята «Право зобов'язань», книга шоста «Право сімейне», книга сьома «Право спадкове», книга восьма «Право приватне міжнародне», книга дев'ята «Публічність прав цивільних». Така архітектоніка забезпечує системність кодифікації, єдність понятійного апарату, узгодженість міжінститутних зв'язків і послідовну реалізацію засад приватного права в усіх сегментах юридичного регулювання.

Законопроект має на меті створити зрозумілий та прогнозований приватноправовий режим для фізичних осіб і бізнесу, який, з одного боку, розширює простір приватної автономії та свободи договору, а з другого – містить належні запобіжники проти зловживань, дисбалансів та недобросовісної поведінки, забезпечуючи баланс інтересів учасників приватних відносин, захист слабшої сторони у типових ситуаціях асиметрії та ефективні юридичні способи відновлення порушених прав.

Завданнями законопроекту є:

1) системна рекодифікація приватного права та підвищення якості кодифікованого регулювання. Забезпечення внутрішньої узгодженості Кодексу, усунення дублювань приписів і юридичних колізій, вдосконалення та уніфікація термінології і категоріального апарату, встановлення прозорих міжінститутних зв'язків, а також узгодження кодифікованих норм практикою правозастосування та сучасною доктриною приватного права;

2) утвердження і послідовна реалізація засад приватного права. Закріплення розширеного і відкритого переліку засад цивільного законодавства (юридична рівність і недискримінація, приватна автономія, свобода договору, добросовісність, справедливість, розумність, заборона зловживання правом тощо) та забезпечення того, щоб ці засади мали реальне регулятивне значення при тлумаченні, застосуванні та розвитку норм Кодексу;

3) модернізація юридичного статусу учасників приватних відносин і гарантій їхньої взаємодії. Створення узгоджених правил щодо участі фізичних та юридичних осіб у цивільному обороті, належного представництва та легітимації дій, а також врегулювання участі публічних утворень у приватних відносинах на засадах юридичної рівності та недискримінації, з чітким розмежуванням публічно- та приватноправових режимів;

4) підвищення ефективності та передбачуваності приватноправового обороту. Запровадження сучасних механізмів забезпечення стабільності майнового та договірної обігу, зменшення транзакційних витрат, підвищення стандартів юридичної визначеності у цивільних відносинах, а також забезпечення можливості гнучкого налаштування приватноправових моделей з урахуванням автономії волі сторін;

5) підвищення гарантій захисту цивільних прав та правомірних інтересів. Удосконалення системи цивільно-правових способів захисту (відновлення становища, відшкодування, компенсація шкоди, реституційні механізми, припинення порушень, інші способи захисту), забезпечення їх узгодженості та ефективності, а також підвищення якості юридичних механізмів реагування на правопорушення та недобросовісну поведінку;

6) оновлення строків механізмів та інструментів юридичної визначеності. Формування послідовних і зрозумілих підходів до строків у приватних відносинах та до позовної давності як інструмента стабільності цивільного обороту, із запобіганням зловживанням та забезпеченням балансу прав кредитора і прав боржника;

7) гармонізація з європейськими правопорядками та уніфікаційними актами. Наближення українського приватного права до сучасних європейських стандартів, урахування європейських актів і рекомендацій (DCFR, PECL, PETL, принципи міжнародних комерційних договорів UNIDROIT), забезпечення тотожності юридичних конструкцій, термінології та регулятивних підходів, що сприятиме інтеграції України до європейського юридичного простору та розвитку транскордонних приватних відносин;

8) відрядянення (дерадянізація) та модернізація понятійного апарату приватного права. Усунення термінологічних і концептуальних

рудиментів, що відображають застарілу парадигму, формування сучасної категоріальної основи та методології приватного права, орієнтованої на приватну автономію, добросовісність, справедливість, домірність;

9) створення сприятливого юридичного середовища для економічного розвитку та інвестицій. Підвищення якості юридичного режиму власності, зобов'язань і майнового обігу, зміцнення довіри до приватноправових інститутів, забезпечення прозорих та стабільних правил для підприємництва й інвестування, що є необхідною умовою сталого економічного відновлення та розвитку України.

3. Основні новели законопроекту

Законопроект пропонує комплексну рекодифікацію приватного права України у формі нового Цивільного кодексу України, структурованого на дев'ять книг. Сутність змін полягає не у фрагментарному коригуванні окремих норм, а в системному оновленні інститутів приватного права, уніфікації понятійного апарату, усуненні внутрішніх колізій, підвищенні передбачуваності правозастосування та гармонізації із сучасними європейськими підходами (з урахуванням DCFR, PECL, PETL, принципів міжнародних комерційних договорів UNIDROIT). Новели законопроекту доцільно викласти у розрізі кожної з книг, що забезпечить прозору «карту змін» для парламентського розгляду та подальшого застосування.

Преамбула Кодексу, хоч і не належить до жодної з його книг, виконує системоутворювальну інтерпретаційну функцію і визначає ціннісну рамку для застосування всіх приписів, насамперед загальної частини. **Преамбула** концептуально фіксує приватноправову орієнтацію Кодексу і задає високий стандарт для подальшого тлумачення його приписів: право має слугувати **людині та цивільному обороту**, а загальні приписи – працювати як компас для всієї системи приватного права.

Проект **книги першої** закладає **оновлену, модерну архітектуру загальної частини приватного права**: чітко формулює приватноправову природу регулювання, посилює роль засад, розширює інструментарій захисту прав, модернізує статус фізичної особи (зокрема дитини, споживача, професіонала), впроваджує більш структуровану модель юридичних осіб і корпоративних відносин, а також оновлює договірно-правочинний блок (тлумачення, недійсність, фраздаторні конструкції, представництво, позовна давність). Такий підхід забезпечує **внутрішню узгодженість** загальної частини та її придатність до застосування у всіх книгах Кодексу та у спеціальному законодавстві.

Стаття 1 встановлює ключову рамку: Цивільний кодекс регулює **приватні відносини**, а також формулює важливу презумпцію приватноправової природи відносин (якщо публічний характер не впливає із суті або не визначений законом). Це робить систему регулювання **цілісною** та усуває «сіру зону» між приватним і публічним, підвищуючи передбачуваність законодавства для учасників цивільного обороту та для суду.

Стаття 3 розширює і вдосконалює систему засад приватного права, у тому числі прямо фіксує приватну автономію, добросовісність, справедливість, розумність, заборону зловживання правом, недопущення одержання вигоди з недобросовісної поведінки тощо.

Її практична мета – надати учасникам обороту і суду **нормативний орієнтир** для вирішення колізій, подолання прогалин і контролю недобросовісних моделей поведінки, без «добудови права» поза кодексом.

Особливої уваги заслуговує стаття 6 (**доброзвичайність / boni mores**) проекту, що закріплює доброзвичайність як нормативний «фільтр» приватної автономії – права можуть здійснюватися і договори можуть конструюватися широко, але в межах, сумісних із добрими звичаями/етичними стандартами приватного обороту.

Це надає системі гнучкості без втрати ціннісних меж і дає змогу коректно реагувати на «креативні» конструкції зловживання правом, не вдаючись до надмірної імперативності.

У частині джерел приватного права проект здійснює принципове «переналаштування» загальної рамки регулювання. Так, **договір піднесено до рівня джерела приватного права** з максимально чіткою формулою диспозитивності. Це кодифікує «живу» договірну автономію як базовий механізм саморегулювання приватного обігу.

Істотно **розширено та уточнено звичай як джерело приватного права**: поряд зі звичаєм ділового обороту прямо визнано національний звичай, звичай національної меншини (спільноти) або корінного народу, передбачено можливість його документального фіксування та встановлено «запобіжник» незастосування звичаю, що суперечить договору або акту цивільного законодавства.

Як окреме джерело приватного права введено **локальний акт юридичної особи** (статут, положення, рішення вищого органу управління), що прямо відображає реальну нормативність внутрішніх правил організацій у приватному праві та визначає коректну «легальну точку опори» для внутрішньокорпоративного регулювання.

У статті 11 реалізована істотна методологічна новела: розширено «життєвий цикл» цивільних прав та обов’язків, фіксуючи не лише їх виникнення/ зміну/ припинення, а й **зупинення та поновлення**.

Практична цінність цієї конструкції – у можливості точніше описувати юридичні режими, в яких право не зникає, але тимчасово є неактивним (наприклад, у корпоративних відносинах, у режимах захисту вразливих осіб, у певних видах зобов'язань, у разі запровадження мораторію тощо), що підвищує догматичну якість і передбачуваність судових рішень.

Проект прямо формулює **заборону суперечливої поведінки** як прояв загальної добросовісності (*venire contra factum proprium*): якщо особа діяла певним чином і сформулювала обґрунтовані очікування контрагента, вона не може згодом посилатися на протилежне, завдаючи шкоди іншій особі або отримуючи вигоду.

Це одна з новел Загальної частини, яка має чи не найбільше практичне значення: суд отримав **прямий нормативний інструмент** для припинення опортуністичних стратегій, не підмінюючи приватну автономію надмірною імперативністю регулювання.

Стаття 17 істотно модернізує «каталог» і логіку способів захисту.

Важливо, що законопроект вибудовує захист як **систему**, а не просто як перелік способів: це підвищує передбачуваність і дає змогу гнучко конструювати належний спосіб захисту залежно від конкретного порушення.

Додатково проект розширює позасудові способи захисту, зокрема через **медіацію** як позасудову процедуру врегулювання цивільного конфлікту (спору) (стаття 21).

Такі рішення відповідають запиту практики правозастосування на швидкість і економність вирішення приватноправових спорів та знижують навантаження на судову систему.

Окремо слід підкреслити новелу у сфері визначення збитків: відповідно до статті 25 до складу збитків включено **превентивні витрати** – витрати на запобігання загрози майнової шкоди з урахуванням критерію розумності.

Це сучасний і практично затребуваний підхід: він стимулює потерпілого діяти раціонально (мінімізувати шкоду), а завдавача шкоди – не перекладати на іншу сторону «вартість безпеки», якщо загроза виникла внаслідок його поведінки чи ризику.

Самозахист врегульовано як загальний механізм: особа має право на самозахист свого (або іншої особи) права/інтересу, а способи самозахисту мають бути співмірними характеру порушення та наслідкам.

Проект модернізує правила **ідентифікації фізичної особи**: поряд із традиційним ім'ям, допускаються псевдонім/професійне ім'я, ініціали, спеціальний цифровий або літерний код (стаття 34). Це зумовлено цифровізацією різних сфер суспільного життя та відповідає існуючим практикам (публічні професії, медіасфера, онлайн-сервіси), зберігаючи при цьому юридичну визначеність.

Окремий блок новел присвячено **дитині**. Проект підвищує автономію малолітніх дітей, зберігаючи належні запобіжники: малолітня дитина, яка досягла шестирічного віку, може самостійно здійснювати платіжні операції з використанням емітованих на її ім'я електронних платіжних засобів для вчинення дрібного побутового правочину (стаття 37). Це точкова, але дуже прикладна норма, що легалізує повсякденні моделі поведінки дітей, не руйнуючи систему відповідальності та батьківського контролю.

Для неповнолітніх дітей деталізовано коло самостійних дій (розпорядження доходами, участь у юридичних особах, банківські договори тощо).

Проект також запроваджує важливі «рольові» дефініції – **споживач і професіонал** як учасники приватних відносин (статті 29–30), що є необхідною основою для подальшого спеціального регулювання (у книгах про зобов'язання, окремих видах договорів, відповідальності тощо).

Законопроект уперше на рівні Цивільного кодексу України прямо **закріплює фермерське господарство** як допустиму цивільно-правову модель здійснення підприємницької діяльності фізичною особою (стаття 58). Це має принципове значення для збереження фермерського господарства як самобутнього інституту приватного права без руйнування концепції вичерпного переліку організаційно-юридичних форм юридичних осіб приватного права. Такий підхід дає змогу поєднати кодифікаційну дисципліну із збереженням спеціального юридичного режиму фермерського господарства, у тому числі сімейного фермерського господарства, а також забезпечує належну цивільно-правову опору для подальшого спеціального регулювання його створення, діяльності, припинення та гарантій діяльності, визначених законом.

Окремо варто відзначити соціально значущу новелу: стаття 89 гарантує **ветеранам війни**, членам їхніх сімей та іншим особам право на підтримку фахівця із супроводу (за моделлю, визначеною у законопроекті).

У Загальній частині зазначена норма виконує роль **принципового «містка»** між приватною автономією і реальною спроможністю особи нею користуватися в умовах вразливості, забезпечуючи адресні гарантії без загальної патерналізації приватного права.

Законопроект забезпечує перехід до більш структурованої моделі юридичних осіб: фіксує базові елементи правосуб'єктності (правоздатність/дієздатність, відокремлене майно, організаційна єдність тощо) у визначенні юридичної особи (стаття 91).

Принципово важливою є новела про **вичерпність** організаційно-юридичних форм юридичних осіб приватного права: юридичні особи приватного права можуть створюватися **лише у формі товариства або**

установи (стаття 93). Це рішення усуває надмірну фрагментацію і «зоопарк форм», що утворився внаслідок відкритості переліку, підвищує передбачуваність для інвесторів і контрагентів та сприяє кодифікаційній дисципліні: спеціальні закони можуть деталізувати режим, але не «вигадувати» нові форми поза Кодексом.

У сфері корпоративного права законопроект:

- надає більш повне визначення **корпоративних прав** та корпоративних відносин (включно з динамікою «зупинення/поновлення»), а також запроваджує **похідний позов** як інструмент захисту інтересів товариства від дій посадових осіб (частина дев'ята статті 129);

- кодифікує **корпоративний договір** (стаття 130), у тому числі допускає участь у ньому не лише учасників (за певних умов), відмежовує його від установчого документа і підкреслює застосовність загальних приписів права до зобов'язань.

Системне унормування корпоративних конструкцій у книзі першій створює підстави для **деконцентрації** корпоративного регулювання поза Кодексом: коли базові моделі (форми, права учасників, корпоративний договір, похідний позов, стандарти поведінки посадових осіб) закріплені на рівні Цивільного кодексу, це об'єктивно зменшує потребу в дублюванні та архаїчних масивах регулювання на рівні окремих законів.

Законопроект послідовно проводить ідею «єдиного приватного обороту»: **держава, Автономна Республіка Крим і територіальні громади діють як юридичні особи** (стаття 189). Це забезпечує рівність, прозорість і передбачуваність їхньої участі у приватних відносинах та дисциплінує правозастосування (передусім щодо договорів, відповідальності, представництва, майнових режимів).

У книзі першій зафіксовано лише **базовий** перелік об'єктів цивільних прав (речі, майнові права, результати робіт/послуг, інформація, нематеріальні блага тощо) як рамку для всього приватного права.

Такий підхід є методологічно правильним: деталізація режимів окремих об'єктів має міститися у відповідних книгах Цивільного кодексу (право речове, право інтелектуальної власності, право зобов'язань) та спеціальному законодавстві. Це зберігає Загальну частину компактною, не перетворює її на «довідник речей», та водночас забезпечує універсальність.

Законопроект підтримує концептуально правильне рішення: **поєднати загальні приписи про правочини і договори в межах Загальної частини**, оскільки договір є основним видом правочину у приватному обороті, а уніфіковані правила (воля/волевиявлення, форма, тлумачення, недійсність, наслідки) мають працювати для **всіх книг**.

Окремий практичний акцент – **сучасні правила тлумачення**: у проекті прямо закріплюється орієнтація на реальну волю сторін, контекст, практику виконання, а також логіка захисту сторони, яка не формулювала неясну умову (*contra proferentem* як елемент судового тлумачення).

Найважливіші новели – щодо недійсності та її «механіки».

Так, стаття 231 втілює сучасний підхід до **оспорювання договору через заяву**: договір є недійсним з моменту отримання боржником заяви про оспорювання, якщо суд не визначить іншого; встановлюється вимога «розумного строку», але не більше одного року з дня, коли особа дізналася/мала дізнатися про підстави оспорювання. Це надзвичайно актуально для практики: зменшує кількість штучних спорів «про момент», дисциплінує сторону, яка зловживає затягуванням, і формує передбачувану модель юридичної визначеності.

Стаття 252 кодифікує **фraudаторну конструкцію**: fraudаторним є договір боржника всупереч інтересам кредитора; такий договір є оспорюваним.

Розміщення цієї новели саме у книзі першій є обґрунтованим: fraudаторність – це універсальний дефект приватноправової поведінки, що виявляється в різних типах зобов'язань і правочинів, а не лише у процедурах банкрутства чи спеціальних інститутах.

Важливо також, що у законопроекті відсутня «репліка» на чинну редакцію частини третьої статті 228 Цивільного кодексу України, що концептуально відповідає сучасному цивільному праву: квазі-конфіскаційні наслідки мають бути сферою публічного права/санкційних механізмів, а не «цивільного покарання» у Загальній частині Кодексу.

Проект вдосконалює **інститут представництва як інструмент безпеки цивільного обороту**: уточнює поняття представництва (представник вчиняє правочини та/або інші юридичні дії), вводить інформаційний обов'язок представника перед особою, яку він представляє, а також підкреслює повний ефект дій представника для довірителя (виникнення/ зміна/ зупинення/ поновлення/ припинення прав та обов'язків).

Додатково оновлено низку прикладних гарантій (зокрема щодо наслідків припинення довіреності для третіх осіб та можливості безвідкличних довіреностей у випадках, визначених законом).

Законопроект загалом уніфікує **загальні приписи щодо строків/термінів** відповідно до сучасних способів комунікації та обігу, підвищує визначеність початку/закінчення строків і усуває прогалини, які традиційно породжували технічні спори (особливо у «цифрових» зобов'язаннях). Ці правила виконують функцію «процедурного каркаса» для всіх приватноправових інститутів.

Законопроект **відмовляється від окремої «легальної дефініції» позовної давності** у стилі чинної статті 256 і починає главу з регулювання загальної позовної давності та її режиму. Це методологічно виправдано: замість абстрактного визначення, яке часто не додає ясності, проект концентрується на практичних правилах застосування.

Проект **книги другої** формує модерну, антропоцентричну підсистему приватного права: особисті права подані не як декларативний перелік, а як практичний набір юридичних можливостей і засобів захисту, придатних до застосування в умовах сучасного суспільства (у тому числі цифрового). Ключовий акцент – на автономії людини (тілесній, психічній, психологічній), на захисті особистої сфери та комунікацій, на превентивному припиненні небезпечної поведінки, а також на перенесенні до Цивільного кодексу реально затребуваних конструкцій репутаційного та інформаційного захисту. Паралельно законопроект коректно «підтягує» особисті права юридичних осіб у випадках, якщо це відповідає природі таких благ (таємниця кореспонденції, професійна/комерційна таємниця, цифрова приватність), що є критично важливим для сучасного цивільного обороту.

Загальні приписи про особисті права: інструментальна, а не декларативна модель

Стаття 286 дає широку та сучасну дефініцію особистого права як невіддільного права, спрямованого на задоволення не лише фізичних і культурних, а й психічних, психологічних та інших нематеріальних потреб і правомірних інтересів особи. Важливо, що книга послідовно визнає: особисті права можуть належати також юридичній особі – у межах, сумісних із природою таких благ. Стаття 287 закріплює невичерпність переліку особистих прав (для фізичних і, в належній частині, юридичних осіб), що дає змогу системі реагувати на розвиток суспільних відносин без постійного «переслідування» законом.

Стаття 288 формулює зміст особистого права як свободу використання особистого блага на власний розсуд у межах Конституції, закону, а також **доброзвичайності (boni mores)** і сутності блага; прямо передбачає можливість надання згоди на використання особистого блага іншими особами та **право на відкликання** такої згоди (якщо іншого не визначено законом або договором). Це створює чітку догматичну рамку для «згоди» як центрального механізму в особистій сфері, з одночасним запобіжником від її перетворення на безвідкличне відчуження.

Статті 292–293 закладають прикладну модель захисту: особа має право на захист не лише від порушення, а й від **загрози порушення** своїх прав/правомірних інтересів; допускається захист «в інший спосіб» з

урахуванням змісту права, способу порушення і наслідків; закріплено обов'язок порушника **невідкладно поновити** порушене особисте право (відкликати/скасувати рішення, припинити дії чи бездіяльність, вчинити інші дії для поновлення), з можливістю судового захисту у разі невиконання. Практичний ефект – посилення саме відновлювальної логіки захисту, що є притаманною саме особистим правам.

Репутаційно-інформаційний блок: деталізований, процесуально «зручний», із сучасним інструментарієм захисту

Стаття 294 («право на спростування») істотно підвищує визначеність у спорах про недостовірну інформацію: запроваджує чітке розуміння **«поширення»** як повідомлення третій особі; фіксує, що повідомлення лише самій особі не є поширенням; звернення до органів правопорядку з метою перевірки інформації не кваліфікується як поширення; підкреслює стандарт презумпції невинуватості; **оцінні судження не підлягають спростуванню**. У статті також конкретизовано «механіку» спростування: той самий спосіб, наближений спосіб, правила для документів, архівів, медіа, мережі Інтернет, строк доступності спростування, невідкладність, а особливо – наслідки у разі остаточної судової відмови у визнанні інформації недостовірною.

Статті 295–296 кодифікують право на відповідь та право на примирення (включно з вибаченням), а стаття 297 вводить інструмент заборони поширення інформації, яка порушує особисте право, як превентивний засіб.

Статті 298–299 системно закріплюють відшкодування майнової шкоди та компенсацію моральної шкоди; при цьому стаття 299 містить прикладну новелу – можливість суду зобов'язати орган публічної влади здійснити **публічне вибачення** як спосіб відновлення порушеного права поряд із компенсацією, що підсилює реабілітаційний аспект захисту особистих благ.

Особисті права, що забезпечують природне існування: чіткий стандарт автономії та безпеки

У блоці базових прав законопроект подає концептуально «чисту» конструкцію: право на життя (з прямою заборонаю евтаназії та асистованого припинення життя), право на гідність, **право на особисту безпеку** (стаття 302). Ця стаття поєднує автономію (людина визначає допустимий рівень ризику) з вимогою про надання **поінформованої письмової згоди** для діяльності з високим рівнем ризику та з чітким стандартом належних, безпечних, здорових і якісних умов життєдіяльності, продуктів споживання і достовірної інформації про ризики. Ключовий прикладний елемент – поведінка суб'єктів приватних відносин, що створює загрозу особистій безпеці та ризик для життя/здоров'я або погіршує умови життєдіяльності (включно з довкіллям), визнається протиправною і має бути **невідкладно припинена на вимогу**

фізичної особи. Це забезпечує трансформування особистої безпеки в ефективну цивільно-правову категорію з превентивним потенціалом.

У контексті статей про здоров'я, медичну та реабілітаційну допомогу законопроект послідовно підсилює логіку поінформованості, поваги до волі пацієнта та «найкращого інтересу» дитини/недієздатної особи у критичних ситуаціях – без невизначеності щодо того, хто і в якій пріоритетності може надати згоду у разі відсутності законних представників.

Тілесна та психічна автономія: поінформована згода, право на відмову, постмортальні розпорядження

Проект кодифікує тілесну автономію як базовий стандарт приватного права: втручання в організм можливе лише за наявності **письмової поінформованої згоди**, з визнанням права на **відмову** та на визначення долі тіла/його частин після смерті фізичної особи (наприклад, для наукових або медичних цілей). Водночас закладено вагомий запобіжник: воля особи щодо відкликання згоди або заборони використання тіла має пріоритет щодо будь-якого рішення інших осіб, що мінімізує конфлікти та унеможливорює «підміну» автономії померлого позиціями третіх осіб.

Окремо винесено право на психічну недоторканність (психічну автономію) і право на **інформаційний спокій** (стаття 337). Це методологічно сильна новела: книга дає дієвий приватноправовий інструмент реагування на сучасні форми психологічного тиску, нав'язливого впливу та інформаційного переслідування.

Приватність і комунікації у цифрову епоху: месенджери, соціальні мережі, цифрові сервіси як царина дії Кодексу

Законопроект принципово модернізує захист приватності та кореспонденції: таємниця кореспонденції безпосередньо охоплює електронні текстові і голосові повідомлення, зображення, аудіо- та відеоспілкування **в месенджерах і соціальних мережах**, під час використання цифрових сервісів. Окремо врегульовано режим належності отриманої інформації адресату, опублікування кореспонденції лише за згодою, а також специфіку захисту особи після смерті (включно з режимом надання згоди на оприлюднення матеріалів, що стосуються особистого/сімейного життя). Практичний ефект полягає у тому, що приватність зміщується з периферійних аргументів у центр кодифікованого регулювання, а суд отримує чітку нормативну рамку для захисту особи від цифрових посягань.

Особисті права юридичних осіб: захист комунікацій, професійної таємниці і цифрового простору

Законопроект послідовно виходить із того, що сучасний цивільний оборот неможливий без охорони комунікацій та інформації юридичних осіб. Стаття 351 формулює право юридичної особи на **професійну таємницю**

(банківську, адвокатську, нотаріальну, комерційну тощо), а також на визначення режиму **таємниці договору/правочину** та доступу до непублічної інформації. Стаття 352 закріплює таємницю кореспонденції юридичної особи, включно з цифровими комунікаціями, із забезпеченням доступу лише за судовим рішенням у випадках, визначених законом. Стаття 353 вводить право юридичної особи на **цифровий особистий простір (цифрову приватність)** та інструменти його охорони. Мета цих новел – забезпечити юридичну визначеність для корпоративної та комерційної діяльності в умовах цифровізації, коли інформаційні втрати, втручання у комунікації становлять ризик для майнових інтересів, репутації та стабільності обороту.

Отже, книга друга не лише оновлює перелік особистих прав, а й кодифікує їх сучасну функцію: захист автономії людини, безпеки та приватності (включно з цифровою), з чіткими процесуальними і матеріальними механізмами відновлення, спростування, відповіді, заборони поширення, компенсації. Водночас законопроект створює адекватний «щит» для юридичних осіб у частині комунікацій та інформації, що безпосередньо підвищує довіру до цивільного обороту та знижує транзакційні ризики.

Проект **книги третьої «Право речове»** формує модерну, внутрішньо узгоджену **систему речових прав** як «несучу конструкцію» майнового обігу: кодифікує базові принципи речового права, уточнює понятійний апарат, переосмислює співвідношення земельної ділянки і забудови, вибудовує сучасний каталог обмежених речових прав, забезпечує стабільність обороту через механізми захисту добросовісного набувача, компенсаційні інструменти та послідовну реєстраційну логіку.

Уперше на рівні кодифікації визначено чіткий перелік обмежених речових прав, включно з новими для системи: **право очікування, право переважної купівлі нерухомого майна** (як обмежене речове право) та **речові забезпечувальні права**. Саме така «архітектура каталогу» дисциплінує спеціальне законодавство: деталізація можлива, але без руйнування системи.

Законопроект визначає **право очікування** (стаття 537) як обмежене речове право, яке засвідчує правоможність отримати в майбутньому право власності (або інше обмежене речове право) на нерухоме майно; прямо визначені типові суб'єкти (інвестори, забудовники, замовники будівництва тощо). У наведеному контексті ключовим елементом є **державна реєстрація** та момент внесення запису до реєстру, що забезпечує публічність і захист від конкуруючих претензій.

Практично значимою є конструкція **спеціальних способів захисту**: вимога завершити будівництво і прийняти об'єкт в експлуатацію та/або визнати право власності після введення об'єкта в експлуатацію. Це відповідає

запиту реального ринку будівництва: захист інвестора отримує речово-правову «опору», а не лише абстрактну вимогу до боржника.

Проект прямо визначає **право переважної купівлі нерухомої речі** (стаття 546) як **обмежене речове право**, що діє при відчуженні нерухомого майна на рівних умовах і за ціною продажу; встановлені підстави виникнення (договір, закон, заповіт) та обов'язкова реєстрація, з якої право виникає. Це підвищує юридичну визначеність у складних інфраструктурних та сусідських конфігураціях (земельні масиви, комплекси забудови, суміжні ділянки тощо).

Важливою новелою є те, що книга третя не лише систематизує класичні речово-правові інститути, а й вводить самостійний, доктринально завершений розділ IX «Посідання», який уперше виводить посідання в українському цивільному законодавстві за межі фрагментарних згадок і перетворює його на повноцінний інститут приватного права.

Розділ IX «Посідання» закріплює загальне поняття посідання як фактичного контролю над річчю, незалежного від наявності юридичного титулу, розрізняє безпосереднє та опосередковане посідання, титульне і безтитульне посідання, а також упроваджує нормативну модель добросовісного і недобросовісного посідання. Це має принципове значення для системності Кодексу, оскільки дозволяє чітко відмежувати питання фактичного панування над річчю від питання наявності права на неї, надати самостійне значення фактичному стану в майновому обороті, а також узгодити категорії володіння, набувальної давності, добросовісності та захисту речового стану в межах єдиної конструкції. Окремо унормовано набуття, передання, безперервність і втрату посідання, що створює необхідний нормативний каркас для практики у спрах про фактичне панування над річчю, межі самозахисту та співвідношення речово-правових і фактичних майнових станів.

Самостійна глава про захист посідання закріплює, що такий захист спрямований на відновлення або збереження фактичного стану і не вирішує спору про право на річ. Кодекс прямо розводить позови про право і посесорний захист, надає будь-якому посідачеві право вимагати повернення посідання або усунення перешкод у його здійсненні, визначає тягар доказування факту посідання та факту його порушення, встановлює спеціальні приписи щодо самозахисту посідача, а також річний строк для подання посесорних позовів. Такий підхід посилює оперативність і практичну дієвість приватноправового захисту, зменшує стимули до самоуправства, забезпечує швидке реагування на позбавлення фактичного контролю над річчю та одночасно не допускає підміни захисту зареєстрованого або іншого речового права посесорними засобами.

Загалом книга третя забезпечує те, що критично потрібно для сучасного приватного права: **публічний, реєстраційно-орієнтований і водночас справедливий** режим речових прав, прозору модель нерухомого майна (земля – забудова – кондомініум), нові речово-правові інструменти для інвестиційного ринку (очікування, переважна купівля) та сильний блок захисту та посідання, який робить речове право не декларативним, а прикладним і придатним для стабільного майнового обігу.

Проект **книги четвертої** «Право інтелектуальної власності» вибудовує сучасну, технологічно нейтральну та євроінтеграційно сумісну архітектуру інтелектуальної власності як інфраструктури інноваційної економіки та цифрового обороту. У загальних приписах книга четверта кодифікує універсальну рамку права інтелектуальної власності, чітко розрізняючи режим об'єктів, що є результатом інтелектуальної, творчої діяльності, та об'єктів, які **не є результатом творчості**, але потребують охорони (стаття 592), а також принципово відмежовуючи права інтелектуальної власності від права власності на матеріальний чи цифровий носій (стаття 593). Каталог об'єктів інтелектуальної власності модернізовано під європейську модель: у переліку (стаття 594) визначені основні охоронювані категорії (твори, комп'ютерні програми, бази даних, суміжні права, об'єкти промислової власності, засоби індивідуалізації тощо) та водночас закріплено підхід, за яким наукові відкриття та раціоналізаторські пропозиції не конструюються як «повноцінні» об'єкти кодифікованого цивільного права, а можуть бути врегульовані на рівні спеціального закону (частина друга статті 594). Окремо, з урахуванням викликів цифрової економіки, вводиться блок **права особливого роду (sui generis) для неоригінальних баз даних і неоригінальних об'єктів, згенерованих системами штучного інтелекту** (стаття 595), а також визначається приватноправовий режим **комерційної таємниці (нерозкритих ноу-хау та ділової інформації)** через субсидіарне застосування інструментарію інтелектуальної власності, якщо це не суперечить природі такого об'єкта (стаття 596). Таке рішення є практично важливим: воно узгоджує європейське бачення юридичної природи комерційної таємниці з потребами бізнесу в договірному обороті та ефективних цивільно-правових способах захисту.

Книга четверта посилює антропоцентричний фундамент права інтелектуальної власності у контексті технологій: встановлюється принципово значущий припис, що **творцем об'єкта інтелектуальної власності може бути лише фізична особа** (частина друга статті 597), при одночасному модерному описі кола суб'єктів прав, які можуть набувати майнові права на підставі закону або правочину (стаття 597), та загальній рамці виникнення

прав, включно з підкресленням ролі правочинів як підстави набуття (стаття 598). Концептуально та методологічно важливою є уніфікація змісту прав: особисті права визначаються як невідчужувані й безстрокові (статті 599, 601), а майнові права вибудовуються за єдиною «тріадою» **виключних повноважень** – на використання, на дозвіл використання та на перешкоджання/заборону неправомірного використання (стаття 600), що забезпечує внутрішню узгодженість Кодексу і усуває дублювання у спеціальних інститутах. Додатково уніфікується термінологія суб'єкта майнових прав: у правилах використання введено категорію **«правоволодільца»** як носія майнових прав (стаття 602), що підвищує ясність конструкцій ліцензування та правомірного використання.

Окремий системний блок новел стосується **захисту** права інтелектуальної власності. Підстави захисту розширено і конкретизовано: підставою є не лише порушення, невизнання чи оспорювання, а й **створення загрози порушення** (стаття 607), а порядок захисту визначається як судовий або інший, встановлений договором або законом, що дозволяє коректно **«вбудувати»** позасудові та адміністративні процедури там, де вони ефективні (стаття 607). Судові способи захисту модернізовано за логікою прямої дії та домірності: крім заборони використання і класичних заходів вилучення/знищення контрафакту, встановлено **разову грошову виплату** як альтернативу «жорстким» заходам – за заявою неумисного порушника і за умови недомірності таких заходів завданій шкоді (стаття 608), уточнено інструменти відшкодування збитків/стягнення доходу або компенсації, прямо введено компенсацію моральної шкоди у релевантних формах, а також опублікування інформації про порушення та рішення суду (стаття 608). Додатково Кодекс унормовує можливість застосування судом **невідкладних заходів** для запобігання порушенню і збереження доказів та митних заходів щодо зупинення переміщення контрафактних товарів (частина третя статті 608). У сукупності це формує прикладний, «процедурно готовий» набір інструментів, який підсилює правозастосування без надмірної каральності та зі збереженням балансу інтересів.

На рівні конкретних інститутів книга четверта адаптує авторське право і суміжні права до цифрових моделей використання. Закріплюється легальна формула моменту створення твору – твір вважають створеним з моменту первинного надання йому будь-якої об'єктивної форми (стаття 613). Впроваджується нормативна рамка **глибинного аналізу тексту та даних (TDM)**, включно з тренуванням систем штучного інтелекту: для цілей науки та освіти без комерційної мети – як гарантований режим без дозволу правоволодільца, для інших суб'єктів – за логікою «дозволено, якщо правоволоділець прямо не заборонив» через умови використання цифрового

контенту, метадані тощо, з одночасним визначенням TDM як автоматизованого методу аналізу цифрових текстів/даних для отримання інформації (стаття 619; аналогічна модель відтворена для суміжних прав у статті 631). Для «економіки ліцензій» кодифікується **публічна ліцензія** (стаття 620, для суміжних прав – стаття 632) та закріплюється **невідчужуване право на справедливу винагороду** (для автора – стаття 621; для виконавця/виробника фонограм чи відеограм – стаття 633) з переходом до спадкоємців/ правонаступників, що посилює соціально-економічний баланс інтелектуальної власності у цифровому середовищі. Окремо імплементується новий для кодифікації об'єкт суміжних прав – **прес-публікація** (статті 625, 634), для якої встановлено короткий, економічно виправданий строк охорони – **два роки** з дня опублікування (частина четверта статті 634). Нарешті, право особливого роду (*sui generis*) отримує повноцінну «цивільно-правову оболонку» у спеціальній главі, включно з визначенням суб'єктів і моменту виникнення прав, – зокрема щодо **неоригінальної бази даних** (стаття 635) і **неоригінального ШІ-генерованого об'єкта** (стаття 636).

Загалом книга четверта формує цілісну, сучасну і прикладну модель інтелектуальної власності, яка одночасно підтримує інновації та цифровий оборот, посилює позицію людини-творця, забезпечує ефективний (і пропорційний) судовий захист та коректно інтегрує нові об'єкти і практики (TDM, дані, штучний інтелект, публічні ліцензії) у рамках приватного права.

Одним із стрижнів нової кодифікації приватного права має стати Книга п'ята – “Право зобов'язань (розділи X-XII).

Розділ X («Загальні приписи про зобов'язання») у проекті суттєво переосмислено порівняно з чинною редакцією: він побудований як логічний «ланцюг» від базової дефініції та засад зобов'язання – через правила виникнення (насамперед договір) і динаміку зобов'язання (зокрема заміну сторін) – до сучасних механізмів виконання та, у разі відхилення від належного результату, до уніфікованого блоку способів захисту. Така реконструкція є методологічно правильною: вона усуває фрагментарність і дублювання, знижує ризик технічних колізій між «загальною» та «договірною» частинами і головне – наближує структуру та категоріальний апарат до європейської моделі права зобов'язань, в якій центральною віссю є не формальна «класифікація порушень», а практична матриця: *obligation* → *performance* → *non-performance* → *remedies*.

У главі 53 («Поняття, засади та види зобов'язань») закладено оновлену рамку для всього права зобов'язань. По-перше, законопроект встановлює загальну сферу застосування приписів розділу до всіх зобов'язань як базового «каркаса» для спеціальних конструкцій (стаття 707). По-друге, замість суто

декларативних формул про «належність» виконання, у статті 708 запропоновано нормативно насичені засади зобов'язання: обмеження приватної автономії через імператив, доброзвичайність (*boni mores*), а також (що особливо важливо для сучасного обороту) – прямий обов'язок сторін співпрацювати в обсязі, необхідному для виконання зобов'язання, діяти добросовісно та відповідно до чесної ділової практики. Це зміщує акцент із «формального контролю» на поведінкові стандарти, які реально працюють у судовій аргументації (контроль опортунізму, розподіл ризиків, оцінка сприяння виконанню).

Глава 54 («Виникнення зобов'язання») вибудована навколо договору як головного механізму приватного саморегулювання, з унормуванням переддоговірної стадії та сучасних «передумов» обороту. Зокрема, законопроект деталізує переговорний процес і запроваджує відповідальність за недобросовісне ведення переговорів (зокрема, за зрив переговорів всупереч добросовісності), що дисциплінує ринок і наближає регулювання до моделей *culpa in contrahendo*.

Водночас блок укладення договору сформульовано максимально технологічно та «про-оборотно»: пропозиція (оферта), прийняття (акцепт), момент укладення та релевантні комунікаційні режими виписані як універсальні правила для різних форматів сучасних контрактів.

Важливо й те, що глава системно «підтягує» квазідоговірні джерела: ведення чужих справ без доручення та безпідставне збагачення інтегруються в загальну логіку виникнення зобов'язань як функціональні інструменти відновлення майнового балансу.

Глава 55 («Заміна сторін зобов'язання») у проекті істотно підсилена та структурована як самостійний «динамічний» блок зобов'язання: цесія, переведення боргу, суброгація та суміжні конструкції викладені системно, із запобіжниками для боржника та третіх осіб і з урахуванням потреб фінансування та вторинного ринку вимог. Такий підхід є концептуально виправданим: сучасний оборот «живе» не лише у площині первинного договору, а й у площині обігу вимог/боргів (банківське фінансування, факторинг, реструктуризації), і кодифікація цієї динаміки на рівні загальних приписів підвищує передбачуваність та інвестиційну привабливість.

Блок виконання зобов'язання у законопроекті загалом модернізовано під потреби цифрового та комерційного обороту. З'являються чіткі наслідки прийняття виконання без застережень, включно з балансом між стабільністю обороту та захистом від прихованих недоліків (стаття 821), а також спеціальний блок про «ускладнення під час виконання» та зміну обставин (стаття 822), що необхідно для адаптації довгострокових договірних відносин.

Окремо слід відзначити сучасні приписи щодо виконання негрошових зобов'язань: за загальним правилом – у натурі, з обов'язком сторін добросовісно погоджувати технічні параметри предмета виконання та з чіткими наслідками не виправданого зволікання кредитора/сторони, від якої залежить уточнення (стаття 790). Це «приземлює» загальні приписи до реальних виробничих, будівельних і сервісних відносин.

У розділі Х логічно й послідовно переформатовано регулювання забезпечення виконання: виокремлено зобов'язально-правові (персональні) інструменти забезпечення та концентровано їх у главі 57 «Забезпечення виконання зобов'язань».

Водночас речові способи забезпечення (заства і притримання) виведено з цього блоку та системно перенесено до книги третьої (глава 38), що є методологічно правильним: заставні та утримувальні конструкції за своєю природою формують речові обтяження/переваги та мають підпорядковуватися єдиній логіці речового права (публічність, слідування, пріоритет, реєстрація).

У самій главі 57 натомість осучаснено та «очищено» каталог персональних механізмів (право зупинення виконання, неустойка, порука, гарантія, завдаток) із чіткішою догматикою, кращою придатністю до комерційного обороту та меншою кількістю колізій із речово-правовими режимами.

Ключова концептуальна новела розділу – свідоме оновлення категоріального апарату: законопроект відмовляється від штучного виокремлення «неналежного виконання» як самостійного концепту та від прив'язки до терміна «порушення зобов'язання» у договірному контексті, натомість введена родова категорія «невиконання» як будь-яке відхилення від належного результату. Це прямо закріплено у статті 869: невиконання охоплює і повне/часткове невиконання, і прострочення, і виконання неналежної якості або з порушенням інших умов.

Відповідно змінено й «мову наслідків»: замість «відповідальності за порушення» розділ оперує категорією «юридичні наслідки невиконання зобов'язання», а стаття 870 формулює сучасну модель способів захисту: потерпіла сторона може обрати будь-який спосіб захисту, визначений Кодексом, поєднувати сумісні засоби та, як загальний принцип, не втрачати право на відшкодування збитків.

Проект послідовно розмежовує договірну і недоговірну логіку вини (стаття 874). Для невиконання договору вина не конституює сам факт невиконання і не є універсальною передумовою застосування юридичних наслідків: договірні відповідальність/наслідки прив'язані до об'єктивного стандарту належного виконання і розподілу ризиків, визначених договором та законом. Натомість вина набуває значення лише у зобов'язаннях, що

виникають з інших юридичних фактів (делікт, безпідставне збагачення тощо): це прямо закріплено приписом, що особа несе відповідальність незалежно від вини лише за невиконання договірної зобов'язання, а в інших випадках – якщо винна, причому вина презюмується. Такий підхід узгоджується з сучасним європейським розумінням договору як механізму алокації ризиків і підвищує передбачуваність правозастосування у комерційних відносинах.

Блок «обставин, що виправдовують невиконання» вибудовується як самостійний, концептуально чистий модуль: невиконання визнається виправданим, якщо воно зумовлене перешкодою поза контролем сторони, яку неможливо було розумно врахувати на момент виникнення зобов'язання та неможливо уникнути чи подолати (або її наслідків), з урахуванням того, що сторона не приймала на себе ризик такої перешкоди (стаття 875). Це дає суду і сторонам прозорий «тест виправданості» невиконання, зменшує простір для довільних оцінок і забезпечує баланс між стабільністю договору та справедливим звільненням від наслідків у разі об'єктивної неможливості/надзвичайної перешкоди – саме так, як це працює у провідних моделях сучасного приватного права.

Розділ X містить деталізований і практикоорієнтований блок про виконання в натурі як первинний спосіб захисту приватного інтересу: проект чітко розрізняє примусове виконання грошового та негрошового зобов'язання, встановлює вичерпні випадки, в яких вимога про виконання в натурі є неприйнятною (неможливість, явна невідомірність інтересу кредитора, можливість розумного одержання від третьої особи тощо), і прямо включає у «право на виконання» вимоги про усунення недоліків/ заміни/ інше виправлення невиконання (статті 876–878).

У сукупності ці рішення роблять загальну частину зобов'язального права не декларативною, а інструментальною: вона визначає єдині правила для всіх договірних конструкцій та водночас підвищує якість судового правозастосування завдяки ясному, уніфікованому «кодексу засобів захисту» у разі невиконання.

Розділ XI («Договірні зобов'язання») збережено як найбільш «прикладний» масив кодексу, що забезпечує передбачувану рамку для повсякденного цивільного обороту та для сталих договірних моделей, які вже десятиліттями працюють на практиці. Саме тому його модернізація здійснена за принципом «не робити новацій заради новацій»: загальний каталог і логіка поіменованих договорів залишаються впізнаваними, а зміни носять переважно уточнювальний, систематизуючий і практико-орієнтований характер.

Найбільш помітні удосконалення зроблено у тих сегментах, де правозастосування системно стикається з «новими» об'єктами та ринковими практиками. Окремий практичний фокус – «масові» договори сфери послуг і

транспортний блок. У главах про послуги запроваджено більш структурований підхід до наслідків невиконання: диференційовано режим відшкодування залежно від того, чи є договір оплатним або безоплатним; для професіонала встановлено зрозумілий стандарт відповідальності, а для безоплатних послуг – обмеження розміру відшкодування (як захист від непропорційних ризиків безоплатного надання).

У блоці перевезення (глава 71) та суміжних конструкціях посилено системність за рахунок коректних відсилок до загальних приписів книги п'ятої про виконання та юридичні наслідки невиконання зобов'язання, що зменшує кількість «технічних» спорів щодо співвідношення загального й спеціального регулювання.

Низка «сервісних» договорів (зокрема про охорону майна) приведена до більш визначеної договірної моделі щодо суб'єктного складу, форми та істотних умов, що підвищує передбачуваність для бізнесу й суду.

Окремо варто відзначити **свідоме переміщення приписів про спадковий договір** з книги «Право спадкове» до розділу XI («Договірні зобов'язання»), у якому їх викладено як самостійну главу 64 із чіткою договірною логікою (статті 986–992).

Це рішення є методологічно вірним і практично виправданим, адже спадковий договір за своєю природою є двостороннім договором: набувач бере на себе обов'язок виконувати розпорядження відчужувача, а перехід права власності на майно настає як договірний наслідок, прив'язаний до смерті відчужувача, а не як реалізація спадкування у класичному сенсі.

Відповідно, його “ядро” становлять саме правила про укладення, виконання, забезпечення і припинення зобов'язання, що типологічно й системно належить до права зобов'язань.

Така кодифікаційна “переприв'язка” зменшує плутанину між договірним інструментом та власне спадковими конструкціями, робить режим спадкового договору більш передбачуваним для нотаріальної й судової практики та узгоджує його із загальною архітектурою договірних зобов'язань у Кодексі.

Розділ XII («Недоговірні зобов'язання») у проекті вибудовано як цілісний блок, який логічно продовжує загальну концепцію Кодексу: зобов'язання виникають із юридичних фактів, а їхні ключові недоговірні підстави прямо названо і у книзі першій (зокрема завдання шкоди, безпідставне збагачення), і в розділі про підстави виникнення зобов'язань у книзі п'ятій. Це рішення забезпечує системну «стиковку» загальних приписів із прикладним матеріалом: законодавець не просто декларує підстави недоговірних зобов'язань (ведення чужих справ без доручення; завдання шкоди; безпідставне збагачення тощо), а й далі розгортає для кожної з них

окремі, внутрішньо узгоджені глави з чітким набором прав, обов'язків і способів захисту.

Проект **свідомо розмежовує** два різні за юридичною природою інститути – **публічну обіцянку винагороди** та **публічний конкурс**. І робить це послідовно як на рівні загального переліку підстав виникнення зобов'язань (окремі статті 746 «Публічна обіцянка винагороди» і 747 «Публічний конкурс»), так і на рівні спеціальних глав розділу XII.

Це є методологічно правильним і відповідає сучасним тенденціям розвитку приватного права: **публічна обіцянка** – це, по суті, односторонній стимулюючий механізм із фокусом на виконанні завдання будь-якою особою та з прозорими запобіжниками (зокрема “ціннісний фільтр” доброзвичайності/*boni mores*), тоді як **публічний конкурс** передбачає змагальність, процедуру оцінювання (журі/комісія), дискреційні рішення за результатами оцінювання та спеціальний режим використання творчого результату, що потребує згоди переможця, а також переважне право засновника на укладення договору про використання предмета конкурсу.

Розмежування цих конструкцій знімає типові кваліфікаційні помилки практики й забезпечує коректне застосування правил про виникнення зобов'язання, порядок визначення переможця/одержувача винагороди та подальший режим результатів (особливо у сфері інтелектуальної, творчої діяльності).

У межах «квазіконтрактного» ядра проект істотно посилює догматичну визначеність і водночас практичну придатність інститутів. Так, глава 87 «Ведення чужих справ без доручення» прямо формує стандарт поведінки гестора: діяти добросовісно, розумно, з належною обачністю, в інтересах домінуса, за можливості інформувати його, погоджувати дії та діяти відповідно до дійсної або обґрунтовано очікуваної волі домінуса.

Важливо, що відповідальність гестора «прив'язано» до ризику, створеного або істотно збільшеного його діями, що є сучасною, ризик-орієнтованою моделлю відповідальності у сфері добровільного втручання у чужі справи.

Аналогічно, у блоці про рятування (життя/здоров'я/майна) проект закладає справедливий баланс: визначає межі відшкодування, виключає застосування спеціальних правил, коли рятування є службовим/договірним обов'язком, та прямо передбачає субсидіарне застосування приписів глави 88 до прав та обов'язків, що виникають у зв'язку з рятуванням майна. Це робить інститут не декларативним, а прикладним: він «працює» і для приватних осіб, і для бізнесу в ситуаціях аварій, форс-мажорних подій та невідкладних дій із мінімізації втрат.

Глава 90 надає заінтересованій особі пряме право вимагати усунення реальної небезпеки життю, здоров'ю чи майну у спосіб припинення небезпечних дій, усунення джерела небезпеки або вжиття інших необхідних і розумних заходів. Це нормативно підсилює превентивну функцію приватного права: дозволяє реагувати до того, як шкода матеріалізувалася, і тим самим зменшує соціальну вартість конфліктів та навантаження на деліктні механізми постфактум.

Деліктний блок (завдання шкоди) у проекті розвиває сучасну європейську логіку відповідальності, особливо в частині підвищених ризиків і складних технологічних середовищ. Показовими є дві зв'язані новели: по-перше, спеціальне врегулювання відповідальності за ядерну шкоду із коректним узгодженням із законом та міжнародними договорами України; по-друге, відкрита (але нормативно “контрольована”) рамка для інших випадків відповідальності безвідносно до вини у сферах підвищеного ризику, де прямо згадані автономні робототехнічні системи та застосування систем штучного інтелекту у сферах підвищеного ризику поряд із небезпечними речовинами, критичною інфраструктурою, медичною допомогою тощо.

У сукупності це дає праву інструмент адекватно реагувати на нові техногенні й цифрові ризики без “латання” Кодексу точковими й несистемними змінами щоразу, коли виникає новий тип небезпечної діяльності. Додатково проект коректно вибудовує зв'язок делікту зі страхуванням і компенсаційними виплатами: передбачає регрес/суброгацію та, як загальне правило, фіксує, що спеціальні компенсації/соціальна підтримка/гуманітарна допомога не зменшують обсягу відповідальності завдавача шкоди, хоча можуть зумовлювати перехід права вимоги у межах здійснених виплат, якщо це встановлено законом.

На увагу заслуговує **делікт збройної агресії** як самостійна й виразна новела деліктного блоку: стаття 1437 прямо встановлює, що шкода, завдана внаслідок збройної агресії, відшкодовується державою-агресором, а також визначає, що відповідальність за таку шкоду настає незалежно від відповідальності інших осіб, і що її застосування не обмежується зупиненням/припиненням відносин, у межах яких шкоду було завдано.

Ця норма є концептуально важливою для всього Кодексу: вона кодифікує на рівні Цивільного кодексу України чітку приватноправову “точку опори” для вимог про відшкодування шкоди, завданої агресією, підвищує системність судового захисту та забезпечує належну нормативну рамку для подальшого розвитку спеціальних процедур компенсації й стягнення в міжнародному та національному вимірах.

Завершує систему глава 92 «Безпідставне збагачення» проекту, у якій сформульовано чітку загальну модель реституції: набувач, який без юридичної

підстави одержав майно або іншу майнову вигоду за рахунок потерпілого, зобов'язаний повернути її у порядку, встановленому цією главою.

Важливо, що на рівні “підстав виникнення зобов'язання” прямо закріплено сучасну тріаду випадків безпідставності: коли підстава ненаявна, не виникла або відпала, що істотно підвищує передбачуваність застосування кондикційних вимог у складних оборотних ситуаціях (помилкові платежі, відпадиння підстави, недійсні/неукладені конструкції тощо).

Як результат, розділ XII створює завершену, «ринково придатну» систему недоговірних зобов'язань: 1) чітко розмежовує їх підстави; 2) задає практичні стандарти поведінки (гестор/домінус; рятування; усунення загрози); 3) модернізує деліктну відповідальність під реалії підвищених технологічних ризиків (зокрема ШІ/робототехніка/критична інфраструктура); 4) забезпечує повноцінний, кодифікаційно дисциплінований режим безпідставного збагачення як універсального механізму відновлення майнової рівноваги.

Проект **книги шостої «Право сімейне»** формує сучасну модель регулювання сімейних відносин, яка поєднує конституційний стандарт охорони сім'ї з інструментами юридичної визначеності та договірної автономії учасників сімейних відносин.

Ключовою системною і водночас методологічною новелою проекту є **повернення сімейно-правового регулювання до структури Цивільного кодексу України**. Це відповідає первісній логіці кодифікації приватного права: сімейні відносини (у їх майновому та значною мірою особистому вимірі) належать до ядра приватноправового регулювання і мають бути узгоджені із загальними засадами, інститутами правочинів, представництва, строків, захисту цивільних прав тощо. Такий підхід є усталеною світовою практикою кодифікації: у багатьох правопорядках сімейне право є частиною цивільних кодексів. Натомість окремі «сімейні кодекси» як самостійні кодифіковані акти у світі є радше винятком і здебільшого історично характерні для правопорядків, на які вплинув радянський/соціалістичний підхід до «відокремлення» сімейного регулювання від цивільного.

У загальних приписах чітко оновлено «точку відліку» всієї книги: сім'я визначається як природний і основний осередок суспільства, а підстави її створення окреслено ширше за шлюб – шлюб, кровне споріднення, усиновлення, інші форми влаштування дітей та інші підстави, що не заборонені законом і відповідають доброзвичайності.

Запроваджено прямі запобіжники від надмірного втручання у сферу приватного життя: сімейні відносини регулюються лише у тій частині, у якій це допустимо і можливо з точки зору інтересів їх учасників та інтересів

суспільства, із пріоритетним урахуванням інтересів дитини та непрацездатних членів сім'ї.

Книга послідовно проводить сучасний стандарт дитиноцентризму. Принцип найкращих інтересів дитини деталізовано як реально дієву юридичну конструкцію (наприклад, вимога негайності/розумного строку вирішення «дитячих» питань), і, що принципово, закріплено право дитини з чотирнадцяти років на безпосереднє звернення до суду за захистом своїх прав чи інтересів.

Окремо вибудовано процесуально-матеріальну роль органу опіки і піклування: його рішення є обов'язковим до виконання, якщо протягом десяти днів не оскаржено до суду, а участь органу в ключових сімейних спорах (зокрема щодо розподілу батьківської відповідальності, управління майном дитини, відібрання дитини тощо) сконструйовано як інструмент допомоги суду та забезпечення доказової повноти, при збереженні остаточного пріоритету суду й критерію найкращих інтересів дитини.

Важливою новелою є системне «розведення» та уточнення форм сімейного життя і юридичних режимів.

У блоці про шлюб проект одночасно підсилює стабільність шлюбу і юридичну визначеність наслідків, зокрема через оновлене регулювання заручин як соціально значущого факту без перетворення його на «обов'язок вступу в шлюб», але з розумними майновими наслідками у разі відмови (відшкодування витрат на підготовку до шлюбу/весілля та компенсація моральної шкоди, а також можливість розірвання договору дарування «у шлюбному контексті»). Також впроваджується модель недійсності шлюбу, яка розмежовує адміністративне припинення (визнання недійсною) дії актового запису органом ДРАЦС в «очевидних» випадках і судову процедуру для ситуацій, що потребують оцінки волі/фіктивності.

Водночас прямо передбачено можливість визнання шлюбу недійсним після його припинення (смерті або розірвання) та чітко визначено момент, з якого шлюб є недійсним, а також юридичні наслідки для сторін і захист добросовісного учасника «недійсного» шлюбу.

Окремого схвалення заслуговує переосмислення припинення шлюбу за логікою «доступності й юридичної дисципліни» без втрати гарантій для дитини. Проект передбачає можливість розірвання шлюбу органом ДРАЦС або нотаріусом як за спільною заявою подружжя, яке не має дітей, так і, що є істотною практичною новелою, за спільною заявою подружжя, яке має дітей, – за умови нотаріального посвідчення договорів про розподіл батьківської відповідальності та способи виконання обов'язку утримувати дитину, із покладенням на нотаріуса обов'язку перевірити врахування найкращих інтересів дитини.

Паралельно кодифіковано договір про юридичні наслідки розірвання шлюбу (розподіл батьківської відповідальності, аліменти, поділ майна, утримання подружжя) як цивілізований інструмент «м'якого» врегулювання конфлікту до або безвідносно до судового спору.

У розділі про відносини батьків і дітей книга системно модернізує регулювання походження дитини та враховує розвиток репродуктивних технологій. Зокрема, врегульовано визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, включно з моделлю перенесення ембріона іншій жінці та наслідками письмової згоди чоловіка.

Також закріплено підхід щодо одиноких матері чи батька, які мають право на материнство/батьківство, зокрема із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій.

Це відповідає актуальним суспільним відносинам і забезпечує юридичну визначеність для дитини як центральної фігури сімейних відносин.

Блок щодо усиновлення та форм сімейного виховання дітей посилює «дитинозахисний» характер книги та оновлює критерії придатності усиновлювача. Зокрема, визначено, що усиновлювачем не може бути особа, яка перебуває у шлюбі з особою однієї статі, а також передбачено низку інших запобіжників, спрямованих на забезпечення стабільного і безпечного сімейного середовища для дитини. У системному зв'язку з цим книга шоста не лише регулює «класичні» сімейні інститути, а й задає практично придатну архітектуру сімейного договірної інструментарію, нотаріального супроводу та процедурних гарантій, що робить її придатною для сучасної правозастосовної практики і водночас методологічно узгодженою з приватноправовою природою сімейних відносин.

Проект принципово модернізує майнові режими подружжя, переходячи від традиційної категорії «спільної сумісної власності» до конструкції **юридичного режиму спільності майна подружжя** як базового режиму, що «працює» комплексно і охоплює як спільне майно, так і особисте майно кожного з подружжя (стаття 1579).

Цей підхід є концептуально сильнішим: він описує не лише речово-правовий титул на окремий об'єкт, а й весь нормативний «майновий порядок» подружжя (режим набуття, управління, розмежування активів, взаємодію з третіми особами, договірну модифікацію режиму), що підвищує визначеність цивільного обороту, захищає добросовісних контрагентів і зменшує кількість суто термінологічних спорів про кваліфікацію майна.

Практична цінність конструкції юридичного режиму спільності полягає також у тому, що вона дозволяє більш «тонко» і передбачувано врегулювати динаміку режиму та його межі: проект прямо фіксує момент початку дії

режиму (з укладення шлюбу, якщо інше не встановлено договором або законом) та узгоджує режим із можливістю набуття майна у спільну часткову власність без руйнування базового режиму спільності.

У подальших приписах книги шостої (зокрема щодо припинення режиму) ця модель дає правильну приватноправову «архітектуру» для ситуацій розірвання шлюбу, смерті одного з подружжя, договірної зміни режиму тощо, забезпечуючи єдність підходу та прогнозованість для суду й учасників обороту.

Проект **книги сьомої «Право спадкове»** пропонує сучасну, практикоорієнтовану та внутрішньо узгоджену модель спадкового права, яка краще відповідає структурі сучасних активів і типових життєвих сценаріїв. Книга послідовно «оцифровує» спадкове право, посилює захист вразливих інтересів спадкоємців, уточнює склад спадщини та правила переходу окремих вимог, а також запроваджує інструменти збереження й управління спадковим майном до оформлення прав, що безпосередньо зменшує конфліктність і втрати вартості спадкового активу.

Ключовий блок новел стосується складу спадщини та переходу «неочевидних» майнових прав.

Прямо фіксується включення до спадщини низки належних спадкодавцеві, але не одержаних за життя виплат, одноразових допомог, а також **права на репарації** (стаття 1719).

Системно врегульовано спадкування прав вимоги у зв'язку з деліктами/компенсаційними механізмами та договірними санкціями: до спадкоємця переходить право на відшкодування шкоди, на присуджену судом неустойку, на присуджену компенсацію моральної шкоди, а також право на отримання компенсації, яку спадкодавець міг би отримати за життя (стаття 1722).

Це важливо для юридичної визначеності: Кодекс прямо «закриває» типові спори про те, чи є такі вимоги персонально-тілесними/неперехідними, чи все-таки входять до спадкової маси.

Проект кодифікує **заповідальне розпорядження щодо домашніх тварин** як самостійний, практично затребуваний елемент змісту заповіту: заповідач може визначити особу, якій передаються домашні тварини, а також встановити умови їх утримання та догляду. Така норма відповідає реальним соціальним сценаріям (особливо для самотніх осіб та людей похилого віку), зменшує конфлікти між спадкоємцями та забезпечує приватноправовий, а не «адміністративний» спосіб вирішення питання подальшого утримання тварин як об'єктів особливої емоційної та етичної значущості.

Окремо, як ознака модерного підходу, вперше на рівні кодифікації врегульовано спадкування прав на **цифрові речі**: права на цифрові речі входять до складу спадщини, якщо іншого не встановлює закон або умови використання таких речей (стаття 1723). Практичний сенс норми – надати коректну приватноправову опору для спадкування цифрових активів і прав доступу/користування, які дедалі частіше становлять економічну цінність.

Важливою системною новелою є інтеграція у спадкове право спеціальних «мостів» до фінансового та страхового сегментів. Зокрема, спадкування страхових виплат (відшкодування) врегульовано з урахуванням можливості призначення в договорі страхування особи, до якої переходить право на одержання виплати у разі смерті страхувальника, – і тоді таке право **не входить до складу спадщини** (стаття 1721).

Це зменшує колізії між спадковим режимом і конструкціями страхування на користь третьої особи.

Окремий і концептуально новий для кодифікації блок – запровадження юридичного режиму розпорядження **репродуктивним біологічним матеріалом**. Проект прямо вводить спеціальну конструкцію «заповіту про розпорядження репродуктивним біологічним матеріалом» як різновид заповіту (стаття 1769). Норма також задає ключові юридичні рамки: припинення шлюбних відносин як загальне правило означає втрату права іншого з подружжя на такий матеріал, а право спадкування за таким заповітом прив'язується до спеціальної волі заповідача.

Суттєво посилено інструментарій збереження спадщини до моменту оформлення прав спадкоємців. По-перше, врегульовано **управління спадщиною** через договір: якщо у складі спадщини є майно, що потребує утримання/догляду або інших фактичних чи юридичних дій, нотаріус за відсутності спадкоємців або виконавця заповіту укладає договір про управління спадщиною з іншою особою (стаття 1783). По-друге, для спадщини із земельною ділянкою передбачено практичне рішення: за відсутності спадкоємців/виконавця управителем виступає відповідна місцева рада за місцезнаходженням ділянки. По-третє, заповідач може наперед визначити управителя у заповіті, а управитель отримує повноваження вчиняти необхідні дії для збереження спадщини та право на плату.

Додатково спеціально врегульовано управління спадщиною, до складу якої входять корпоративні права, до отримання спадкоємцями свідоцтва (стаття 1784).

Оновлено модель спадкування за законом шляхом **збільшення кількості черг спадкоємців із п'яти до шести**. Цей крок підвищує соціальну справедливість і передбачуваність у ситуаціях, коли у спадкодавця відсутні близькі родичі традиційних черг, але існують сімейні/родинні зв'язки, які

об'єктивно заслуговують на пріоритет перед переходом майна до територіальної громади як відумерлої спадщини. Практичний ефект – зменшення «випадків відумерлості» там, де фактично є родинне середовище, здатне прийняти спадщину, і відповідно зниження спорів про встановлення родинних зв'язків та юридичну долю майна.

Нарешті, у частині відумерлості спадщини проект зберігає традиційну ідею переходу такого майна до публічного власника, але водночас підсилює її процесуальною визначеністю: територіальна громада виступає заявником у процедурі визнання спадщини відумерлою та визначено юрисдикційну прив'язку до місця відкриття спадщини (стаття 1775).

У поєднанні з договором управління спадщиною це дає більш керовану модель «перехідного періоду», коли майно не повинно залишатися без догляду та юридичного супроводу.

У системному вимірі важливо прямо зафіксувати, що **спадковий договір вилучено з книги сьомої та перенесено до книги п'ятої («Право зобов'язань»)**, де він унормований як договірна конструкція у розділі про договірні зобов'язання (глава 64, статті 986–992).

Відтак, книга сьома зосереджується на властивих спадковому праву інститутах (заповіт, спадкування за законом, прийняття спадщини, охорона/управління спадщиною), а договірний інструмент отримує належне «системне місце» у праві зобов'язань.

Як результат, книга сьома не просто оновлює окремі інститути, а й вибудовує сучасний спадковий контур для економіки та суспільства: чітко визначає спадкову масу в умовах нових активів і компенсаційних механізмів (зокрема цифрових речей і права на репарації), вводить нові життєві конструкції (репродуктивний біологічний матеріал), і, що критично для практики, дає інструменти охорони та управління спадщиною до моменту оформлення прав.

Проект **книги восьмої «Право приватне міжнародне»** створює сучасний, системний і практично орієнтований «колізійний каркас» для всього Кодексу: він уніфікує підходи до визначення застосовного права, юрисдикції та визнання іноземних рішень, підвищує передбачуваність транскордонного цивільного обороту і зменшує простір для формалізму. Методологічним стрижнем виступає принцип більш тісного зв'язку та escape clause (відступ від формальної прив'язки за очевидно тіснішим зв'язком), що прямо унормовано у статті 1800 і дозволяє суду враховувати як територіальні, так і матеріальні чинники конкретних відносин.

Слід підкреслити системне значення того, що **право приватне міжнародне вперше інтегрується безпосередньо до структури Цивільного**

кодексу України. Це повертає кодифікації первісно закладену логіку: у початкових концептуальних підходах до чинного Цивільного кодексу України саме Цивільний кодекс мав охоплювати і «внутрішній» приватноправовий матеріал, і колізійні правила для транскордонних приватних відносин. Інкорпорація приватного міжнародного права до книги восьмої усуває фрагментарність приватноправового регулювання, забезпечує єдині методологічні орієнтири (засади, автономія волі, добросовісність, баланс інтересів, механізми захисту) для внутрішніх і міжнародних приватних відносин та дозволяє говорити про **цілісність приватноправового масиву**: загальна частина, право особисте, право речове, право інтелектуальної власності, право зобов'язань, право сімейне та право спадкове «підсилюються» єдиним колізійним каркасом у межах одного Кодексу. Це підвищує передбачуваність для суду і учасників обороту, зменшує ризики колізій між кодифікацією та спеціальними актами, а також краще відповідає логіці європейської приватноправової традиції, де колізійні норми розглядаються як органічна частина системи приватного права, а не як «зовнішній» щодо нього нормативний масив.

Ключова модерна новела – послідовне підсилення автономії волі сторін у виборі застосовного права, включно з можливістю орієнтації не лише на право певної держави, а й на засади права транснаціонального характеру та торговельні звичаї (*lex mercatoria*) – що концептуально «підтягує» українське приватне міжнародне право до реальних потреб міжнародного комерційного обігу (стаття 1801). Одночасно проект встановлює зрозумілі «запобіжники» для забезпечення балансу: інструменти публічного порядку (стаття 1807) та надімперативних норм (стаття 1808), які дозволяють захистити фундаментальні засади правопорядку України та критичні публічні інтереси без руйнування договірної свободи.

Важливий практичний блок – юрисдикційні правила і свобода сторін домовлятися про суд. Проект вводить чітку рамку дійсності угод про вибір суду, їх «відокремлену» оцінку безвідносно до дійсності основного договору, а також спеціальні правила захисту слабшої сторони (споживач, працівник): домовленість не може позбавляти їх захисту імперативних правил юрисдикції (статті 1813–1817). Це забезпечує і комерційну передбачуваність, і належний рівень соціально-юридичного захисту у транскордонних конфігураціях.

Проект істотно «професіоналізує» механіку застосування іноземного права: суд встановлює зміст іноземного права на підставі офіційних джерел, за потреби може залучати експертів, а сторони зобов'язані сприяти встановленню змісту іноземного права (стаття 1804). У комплексі з правилами про зворотне відсилання та обхід закону (статті 1805–1806) це знижує

процесуальні маніпуляції і робить колізійне регулювання придатним для швидкого й обґрунтованого правозастосування.

У «суб'єктному» блоці книга восьма оновлює визначення особистого закону фізичної особи та вводить сучасну прив'язку через звичайний осідок (місце проживання), а також спеціальні правила для осіб з кількома громадянствами чи без громадянства (статті 1819 і 1820). Для юридичних осіб закріплюється базова прив'язка до права країни реєстрації/заснування, а також детальний режим зміни особистого закону (редоміціляції) із збереженням прав та обов'язків юридичної особи (статті 1821 і 1822), що є критично важливим для інвестиційної мобільності та корпоративної структури міжнародного бізнесу.

У сфері майнових та зобов'язальних відносин проект формує сучасний, технологічно нейтральний підхід: деталізує колізійні правила щодо речових прав на нерухомість і рухоме майно, включаючи майно, що підлягає державній реєстрації, а також окремо врегульовує прив'язки щодо цінних паперів, безготівкових коштів та віртуальних активів (зокрема через критерій «країни інкорпорації» емітента та «країни реєстрації/ведення рахунку/платформи» як об'єктивні точки прикріплення). Договірні зобов'язання загалом вибудовані на зрозумілому поєднанні автономії волі та презумпції найбільш тісного зв'язку, а недоговорні – на сучасних прив'язках, зокрема щодо шкоди довкіллю та порушень особистих прав (статті 1843–1850; 1861 і 1862).

Окремо варто відзначити блок сімейних відносин, де проект дає практично придатні рішення для масових «побутових» транскордонних ситуацій. Так, врегульовано укладення шлюбу у консульській установі/дипломатичному представництві та критерії дійсності шлюбів, укладених за кордоном (статті 1873 і 1874), а також питання існування фактичних сімейних союзів (стаття 1875).

Завершальний «інституційний» пласт книги восьмої – правнича допомога, виконання іноземних судових доручень та визнання і виконання іноземних судових рішень – формує завершену процесуально-матеріальну рамку співпраці з іноземними юрисдикціями. Зокрема, проект допускає виконання іноземних судових доручень із застосуванням процесуальних норм України та, як виняток, іноземного процесуального закону на прохання іноземного суду за умови відсутності суперечності публічному порядку та загроз національній безпеці України (стаття 1907), що є виваженим балансом між міжнародною співпрацею і суверенними гарантіями.

Проект книги дев'ятої **«Публічність прав цивільних»** уперше кодифікує цілісну приватноправову доктрину публічності як універсального механізму юридичної визначеності у майновому обігу. Книга визначає

предмет публічності та способи її забезпечення, закріплює, що публічності підлягають лише ті права, обтяження, обмеження, юридичні стани, правочини та юридичні факти, щодо яких це прямо встановлено законом, а також послідовно розмежовує юридичні наслідки публічності: протиставність третім особам, пріоритет (черговість), а у встановлених законом випадках – правовстановлювальний ефект реєстрації. У такий спосіб книга дев'ята формує єдину рамку для оцінювання того, коли право або обтяження стає видимим для третіх осіб, коли воно набуває переваги в черговості та коли саме реєстрація породжує, змінює чи припиняє право.

Принципово важливо, що книга дев'ята **не зводить публічність лише до технічного ведення реєстрів**, а закладає приватноправову модель довіри до публічних даних. Вона встановлює відкритість доступу до реєстрової інформації без необхідності обґрунтовувати інтерес, виключає можливість договірної блокування формальних вимог публічності, а також формує систему презумпцій щодо існування, неіснування і достовірності зареєстрованих прав, правочинів та фактів. Практичний ефект такої моделі полягає у зменшенні транзакційних витрат, посиленні передбачуваності обігу та захисті осіб, які покладаються на відомості публічного реєстру.

Нова редакція книги дев'ятої окремо і технічно чітко розгортає типологію реєстраційних дій. Поряд із власне реєстрацією книга вводить забезпечувальний запис як інструмент охорони права вимоги на майбутню реєстрацію, внесення змін до реєстру або виключення запису, а також застереження в публічному реєстрі як спосіб повідомлення третіх осіб про обставини, що мають значення для набуття, здійснення чи обтяження права та для оцінювання добросовісності поведінки учасників обороту. Забезпечувальний запис не підміняє реєстрації і сам по собі не створює майнового права, але може надавати перевагу в черговості та унеможливлювати протиставлення певних дій особі, на користь якої його внесено, за умови подальшої належної реєстрації. Застереження, своєю чергою, не встановлює і не змінює права, але виконує сигнальну функцію для третіх осіб і впливає на оцінювання їхньої добросовісності. У сукупності ці інструменти формують модерну «інфраструктуру довіри» до цивільного обороту, підвищують керованість реєстраційних конфліктів, зменшують ризики недобросовісних перереєстрацій та забезпечують ефективне поєднання свободи цивільного обороту з його публічною достовірністю.

Окремим, принципово важливим результатом підготовки проекту нового Цивільного кодексу України стала **мовна модернізація** його тексту. Проект системно підвищує якість юридичної української мови: уніфіковано термінологію, усунуто синтаксичні кальки та конструкції, характерні для

радянської й пострадянської канцелярської традиції, і послідовно замінено їх на нормативні для української мови моделі викладу. У місцях, де цього вимагають правила української граматики та стилістики нормативного акта, відкориговано надмірне використання пасивних дієслівних форм, надано перевагу чітким активним конструкціям із прозорим суб'єктом дії та юридично визначеним адресатом припису. Одночасно проект свідомо використовує питоми українські юридичні слова й поняття (зокрема, доброзвичайність, осідок, особистий простір), що підсилює національну термінологічну ідентичність приватного права та робить текст більш природним і зрозумілим для правозастосування. У межах тієї самої логіки здійснено відмову від окремих русизмів, термінологічних архаїзмів і надмірних латинізмів у випадках, коли існує точний український відповідник, без втрати змістової точності. У підсумку Кодекс отримує не лише сучасну догматику, а й сучасну мовну форму: ясну, нормативну, стилістично вивірену та придатну для стабільного судового тлумачення і повсякденного використання суб'єктами приватних відносин.

4. Стан нормативно-правової бази

Чинна нормативно-правова база, що регулює приватні відносини в Україні, має розвинений і багаторівневий характер. Її фундамент становлять Конституція України та Цивільний кодекс України, а розвиток кодифікованих приписів забезпечується значним масивом спеціального законодавства, яке деталізує окремі субінститути приватного права (корпоративні відносини, державна реєстрація, інтелектуальна власність, сімейні та спадкові відносини тощо). У цьому сегменті, зокрема, чинними є Сімейний кодекс України, Закон України «Про міжнародне приватне право», а також низка спеціальних законів, серед яких закони України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», «Про електронну комерцію», «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про господарські товариства» та інші акти, що прямо або опосередковано регулюють приватноправову сферу. Водночас проект передбачає системну інтеграцію до тіла Цивільного кодексу України окремих нормативних масивів, які нині регулюються спеціальними кодифікованими/рамковими актами; у зв'язку з цим проектом закону передбачено визнати такими, що втратили чинність, Сімейний кодекс України, Закон України «Про міжнародне приватне право», а також Закон України «Про господарські товариства».

Запропонований проект нового Цивільного кодексу України має системний характер і покликаний стати “центром тяжіння” для всього приватноправового масиву. Це, зокрема, означає, що регулювання, яке раніше було винесене в окремі кодифіковані/спеціальні акти (сімейне право та міжнародне приватне право), у новій редакції Цивільного кодексу України інтегрується безпосередньо до Кодексу, а тому відповідні акти підлягають визнанню такими, що втратили чинність. Відповідно, його прийняття потребуватиме приведення у відповідність суміжного законодавства, передусім шляхом **дерегуляції дублювання**, усунення колізій і уточнення сфер застосування кодифікованих та спеціальних норм. Окремим напрямом стане **переосмислення співвідношення Цивільного кодексу України і галузевих актів** у частині тих блоків, які проект інтегрує безпосередньо до тіла Кодексу (зокрема приписи книги шостої «Право сімейне» та книги восьмої «Право приватне міжнародне»): це дає підстави надалі забезпечити єдині підходи до засад, термінології, механізмів захисту та юридичних режимів у межах цілісної приватноправової системи. У корпоративному сегменті проект також орієнтує на кодифікаційну дисципліну та зменшення фрагментації регулювання поза Цивільним кодексом України, що об’єктивно вимагатиме подальшого узгодження корпоративного та реєстраційного законодавства з новими рамковими приписами.

Разом із тим, проект не руйнує чинну систему джерел, а **раціонально “перепрошиває” її**: спеціальні закони зберігають значення як інструмент деталізації та технічного регулювання, але їх роль стає чіткішою – вони мають розвивати кодифіковані рішення, а не конкурувати з ними. Це особливо важливо для цифрового сегмента: наприклад, Закон України «Про електронну комерцію» вже сьогодні містить розгорнуті правила щодо електронних правочинів, і після прийняття проекту логічним є приведення спеціальних актів у відповідність з новою кодифікованою термінологією та структурою, водночас мінімізуючи дублювання там, де загальні приписи підняті на рівень Цивільного кодексу України.

Важливо підкреслити, що проектні підходи узгоджуються з конституційною моделлю приватного права (людина як найвища соціальна цінність, рівність, непорушність власності, свобода підприємництва, гарантії судового захисту), а також із міжнародними зобов’язаннями України, насамперед у частині стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (майно, справедливий суд, приватність) та загального вектора європейської інтеграції. Угода про асоціацію між Україною та ЄС містить положення щодо співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки й загальної орієнтації на верховенство права та повагу до прав людини, що кореспондує із закладеним у проекті курсом на сучасні механізми

приватноправового регулювання, юридичну визначеність і ефективний захист прав.

Запровадження проекту як кодифікованого акта, як правило, **не потребує “масового” прийняття нових підзаконних нормативних актів**, адже він встановлює насамперед загальні, рамкові та системоутворювальні правила. Водночас, з огляду на масштаб рекодифікації, доцільною є підготовка пакета узгоджувальних змін до спеціального законодавства (а також, за потреби, методичних рекомендацій для правозастосування і перехідних механізмів), що дозволить забезпечити плавність імплементації, єдність термінології та передбачуваність судової практики.

Отже, нормативно-правова база, на яку спирається законопроект, є сформованою та функціонально розвиненою; ухвалення проекту спрямоване не на створення “паралельного” регулювання, а на **системне упорядкування і збирання приватного права в єдину кодифіковану архітектуру**, яка зменшує колізійність, підвищує якість регулювання та забезпечує узгоджений розвиток спеціального законодавства у межах цілісного приватноправового масиву.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація положень проекту закону **не потребує додаткових видатків** з Державного бюджету України або місцевих бюджетів, оскільки законопроект має кодифікаційний характер, спрямований на системне оновлення приватноправового регулювання, і **не передбачає створення нових органів, установ, державних програм чи розширення штатної чисельності** органів публічної влади. Запропоновані зміни стосуються насамперед змісту та структури юридичних норм, принципів, юридичних режимів та механізмів захисту прав, а тому **не тягнуть за собою прямих бюджетних витрат**, пов’язаних із фінансуванням нових інституційних рішень.

Разом із тим, імплементація нового Цивільного кодексу України як комплексного кодифікованого акта може зумовити **разові організаційно-адміністративні заходи**: підготовку інформаційних матеріалів і роз’яснень, навчання та підвищення кваліфікації працівників органів, що застосовують норми приватного права (суди, органи державної реєстрації, нотаріат), а також технічне оновлення окремих процедур і довідкових модулів у державних реєстрах та інформаційних системах. Такі заходи мають технічний і супровідний характер та **можуть бути забезпечені в межах чинних бюджетних призначень** відповідних органів (зокрема, Міністерства юстиції України, органів судової влади, інших суб’єктів, що здійснюють державну

реєстрацію та ведення реєстрів), без потреби у формуванні окремих бюджетних програм.

Очікувані **економічні ефекти** від прийняття законопроекту мають переважно непрямий, але позитивний характер. Системна рекодифікація зменшує регуляторну фрагментацію, усуває колізійність і дублювання, підвищує юридичну визначеність та прогнозованість правозастосування, що знижує транзакційні витрати учасників приватного обороту (витрати на узгодження договорів, забезпечення виконання, юридичний комплаєнс, вирішення спорів). Додатковий позитивний вплив очікується від модернізації приватноправових інструментів і процедур, які полегшують цивільний оборот (зокрема через ширше використання електронних форм взаємодії та більш структуровані механізми захисту прав).

У довгостроковій перспективі підвищення якості приватноправового середовища сприятиме **зростанню інвестиційної привабливості** України та розвитку підприємницької активності, а відтак – потенційному збільшенню бюджетних надходжень через розширення економічної бази оподаткування. Водночас зазначені ефекти є опосередкованими і не можуть бути коректно кількісно оцінені в межах пояснювальної записки без спеціальних макроекономічних розрахунків.

Таким чином, законопроект є **бюджетно нейтральним** у частині прямих видатків, а його впровадження здійснюватиметься існуючими інституціями та в межах поточного ресурсного забезпечення, при цьому очікувані результати рекодифікації матимуть загалом сприятливий вплив на економіку через підвищення ефективності та передбачуваності приватноправового регулювання.

6. Прогноз соціально-економічних та інших наслідків

Прийняття та реалізація проекту закону матиме комплексний позитивний ефект для суспільства, економіки та юридичної системи. Рекодифікація Цивільного кодексу України як кодифікованого акта приватного права формує більш цілісну і передбачувану архітектуру приватноправового регулювання: оновлені засади, сучасні юридичні режими майна, вдосконалені інструменти зобов'язального права, інтеграція сімейного та міжнародного приватного права до тіла Цивільного кодексу України, а також запровадження публічності прав як окремого системного блоку. У сукупності це зміцнює юридичну визначеність, підвищує довіру в цивільному обороті та створює кращі передумови для економічної активності в умовах відновлення держави.

Для фізичних осіб законопроект означає більш високий стандарт приватноправової охорони та реальніші можливості захисту прав. Посилення

ролі засад, оновлення каталогу способів захисту і підходів до відшкодування збитків, більш гнучкі інструменти позасудового врегулювання спорів підвищують ефективність захисту як у типових побутових ситуаціях, так і в складних конфліктах. Окремі соціально значущі новели (посилення юридичного статусу дитини, інструменти захисту вразливих осіб, зокрема ветеранів і членів їх сімей; сучасні підходи до сімейних та спадкових відносин) спрямовані на те, щоб приватна автономія не була суто декларативною, а могла реалізовуватися без непропорційних бар'єрів.

Для бізнесу та інвесторів проект створює більш сприятливе і прогнозоване середовище ведення діяльності. Оновлення речового права (зокрема реєстраційно-орієнтована логіка, сучасні обмежені речові права, концептуально узгоджене співвідношення землі та забудови, кондомініум), стабілізація цивільного обороту через механізми захисту добросовісного набувача і зменшення «токсичних» обмежень, а також модернізація загальної частини зобов'язального права (структура, юридичні наслідки невиконання, обставини, що виправдовують невиконання, сучасні забезпечувальні та охоронні конструкції) знижують транзакційні витрати, підвищують дисципліну виконання договорів і покращують управління ризиками. Важливо, що оновлення договірної масиви здійснено за підходом «без новацій заради новацій»: ключові інститути збережено, але приведено до більш послідовної логіки, придатної для сучасної практики та уніфікованого судового тлумачення. Додатковий позитивний ефект очікується у цифровому сегменті (цифрові об'єкти, електронні правочини, сучасні правила ідентифікації, інтелектуальна власність, включно з питаннями баз даних та результатів, згенерованих системами штучного інтелекту): це стимулює розвиток ІТ-ринку, інноваційних індустрій та електронної комерції.

Для судової системи та правозастосування в цілому рекодифікація матиме наслідком підвищення якості й єдності практики. Чіткіша систематизація інститутів, зменшення колізій та дублювання, оновлені дефініції й категоріальний апарат, а також «рамкові» норми з виразним методологічним навантаженням (засади приватного права, доброзвичайність, заборона суперечливої поведінки, структуровані способи захисту, розмежування приватного і публічного) надають суду більш визначені інструменти вирішення складних спорів без надмірного звернення до аналогії або розсуду поза текстом кодифікованого акта. Очікуваним результатом є зменшення кількості технічних спорів, прискорення розгляду справ у типових категоріях та підвищення передбачуваності судових рішень.

Соціально-економічний ефект законопроекту проявиться у довгостроковій перспективі через покращення інвестиційного клімату, посилення гарантій права власності, підвищення ефективності

зобов'язального механізму та зниження юридичних ризиків цивільного обороту. Прозорі та узгоджені правила приватного права є однією з базових передумов відновлення економіки, розвитку малого і середнього підприємництва, залучення довгострокових інвестицій і зростання довіри до інституцій. Крім того, рекодифікація, орієнтована на європейські стандарти та кращі практики, сприятиме юридичній інтеграції України до європейського простору, зокрема через сумісність підходів у сферах захисту прав споживачів, інтелектуальної власності, цивільного обороту та міжнародного приватного права.

Інші наслідки. Законопроект не матиме негативного впливу на стан довкілля, оскільки не встановлює спеціальних екологічних режимів і не спричиняє додаткових екологічно чутливих процедур; водночас оновлені механізми відповідальності та відшкодування шкоди можуть опосередковано підвищити ефективність цивільно-правового захисту екологічних прав та інтересів. Проект не містить корупціогенних чинників: він не запроваджує нових дозвільних процедур і не розширює дискреційні повноваження органів влади, натомість орієнтує систему на прозорі, уніфіковані правила і публічність прав, що загалом звужує простір для зловживань.

У підсумку, прийняття проекту нового Цивільного кодексу України забезпечить еволюційне та якісне оновлення приватноправового регулювання: без руйнування усталених відносин, проте з підвищенням юридичної визначеності, ефективності захисту, прогнозованості цивільного обороту та узгодженості спеціального законодавства. Очікуваний результат – довгострокове зміцнення юридичної культури, покращення умов для життя громадян і діяльності бізнесу, а також додаткова інституційна підтримка європейського вектора розвитку України.

Народні депутати України

**Стефанчук Р.О.
та інші**

